

církev reformovaná se starala o vzdělání některého z českých exulantů za jejich kazatele za pomoci z Holandska. Byl to zejména Jan Antonín Valesius, ordinovaný po studiích v Leydenu, po něm [od r. 1736] Jiří Jesenius, jež Valesius u sebe choval jako mládence po způsobu bratrských kněží; potom studoval v uherském Debrecíně. Za zostřené protireformace [1740] byl nucen uprchnout, ale Réca zůstala nadále střediskem duchovenské péče o českou diasporu. K ní náleželi nyní nejen potomci exulantů, ale i noví přistěhovalci z Moravy, kteří se usazovali na různých místech jižního Slovenska a sousedních maďarských okresů až za Miškovec, kde se soustředili ve vsi Hernádkaku. Zůstávali si vědomi tradic husitských a bratrských. O sbor v Réci se opíraly i zbytky Bratří na jižní Moravě. Jiní potomci exulantů nebo noví emigranti se připojili k slovenské církvi luterské.

V Čechách a na Moravě pronikla protireformace hluboko do lidu a získala jej ve veliké většině docela pro katolickou církev. Ve městech, kde bývaly bratrské sbory, neudrželi se Bratří do 18. století vůbec. Protestantismus byl zatlačen na venkov a i tu trvaly potají při víře otců již jen hloučky, výjimečně celé obce v Polabí a zvláště v odlehlých hornatých okrscích na Českomoravské vysočině a na Valašsku. I tak zůstával počet tajných evangelíků v lidu pozoruhodně vysoký v poměru k soustavnému úsilí kněží a misionářů, za nímž stály kruté zákony státní. Těžké tresty stíhaly prozrazené čtenáře evangelických knih nebo účastníky tajných shromáždění. Místy se udržovaly tradice uvědoměle bratrské velmi dlouho. Tak v okolí Litomyšle a Poličky v Čechách, na Moravě na Slavkovsku a v okolí Fulneku mezi zbytky německého sboru, o jejichž posilu se staral ještě Komenský. Jinak splývaly v utajených ostatech tradice bratrské s evangelickými a husitskými. Byly ožiovány četbou knih bratrských i luterských a spojením s českými sbory exulantskými v Sasku stejně jako stykem s evangelíky luterskými i reformovanými na Slovensku.

Nové oživení přinesl luterským sborům exulantským v Sasku [v Drážďanech, v Žitavě a j.] a skrze ně i skrytému semeni doma *pietismus*. Vedoucí pietisté, Philipp Jakob Spener, August Hermann Francke a jeho hallští spolupracovníci, byli plni evange-

lisační horlivosti a hotovi pomoci evangelíkům úpějícím podle jhem vnucovaného katolictví. Češi a Jednota byli jim zvláště blízcí. Znalit Komenského z jeho spisů, zejména z „Unum necessarium“ a z „Panegiesie“. Rukopisy dalších částí „Rady o nápravě“ se ocitly v Halle, když se Francke zabýval úmyslem připravit jejich vydání. Z Komenského edice „Řádu Jednoty“ a z jeho „Stručných dějin církve slovanské“ i z „Historie o těžkých protiventství“ znali Jednotu. V jejích řádech shledávali mnoho ze svého vlastního programu, jež si vytkli na rozdíl od vládnoucí luterské orthodoxy: Živé sbory spravované za účasti laiků s pastýřskou péčí, odlišenou podle potřeb jednotlivce; vzdělatelné kázání bez bohosloveckých hádek; vzdělání bohoslovců, zaměřené k budoucí praktické činnosti ve sborech; hojná užší shromáždění nad Písmem se zpěvem duchovních písní; domácí pobožnosti; místo důrazu na čisté učení bez náležitosti zřetele k životu, jenž má z víry plynout, prosté nespekulativní křesťanství s důrazem na důsledky víry v denním životě; značnou nedůvěru ke světu s jeho pokušeními a sklon k askesi; živý smysl pro misijní úkol každého křesťana. Vroucí niterná zbožnost pietistů se ovšem velmi lišila od prosté, mnohem méně vlastní osobou zaujaté zbožnosti bratrské, ale právě Komenský svými spisy tvořil tu významné pojítko. V něm také, namnoze již ve starší Jednotě, měli Hallští předchůdce ve svých snahách pedagogických i v práci sociální.

Ve zbytcích českých evangelíků bez rozdílu původu ozvalo se živé pochopení pro novou zbožnost, když exulantští kazatelé a kolportéři přicházeli potají do staré vlasti, aby tu sloužili duším k oživení. Hojná literatura pietistického rázu, vydávaná v českých překladech v německých městech, podporovala hnutí, které odtud vzešlo od dvacátých let 18. století v českém a moravském venkovském lidu. Zachvacovalo často i ty, kteří zatím již byli zcela pokatolštěni. Spolu s touhou po úniku z tíživého poddanství vedlo k novému vystěhovalectví do německých zemí, nejprve do Saska. Po emigraci v podstatě šlechtické a měšťanské v minulém století následovala nyní emigrace selská. Náboženské hnutí české bylo nyní nesené nejprostšími, sociálně nejnižší postave-